

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗАХОДІВ ПОДОЛАННЯ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ СВІТОВИЙ ДОСВІД

Анотація. У статті розглянуто та узагальнено світовий досвід з упровадження стабілізаційних програм в умовах кризи. Визначена можливість їх впровадження в Україні. Запропоновано механізм впровадження антикризових заходів на рівні головних суб'єктів економічних відносин – ВРУ та НБУ. Стабілізаційну політику розподілено за рівнями вагомості: економіка, бюджет, реальний сектор, фінансовий ринок, банківський сектор, небанківські фінансові установи. Наведені рекомендації, щодо пришвидшення виходу України з фінансової кризи.

Ключові слова: фінансова криза, стабілізаційна програма, світовий досвід, антикризові заходи.

Постановка проблеми. В останні півтора століття економічні кризи є об'єктивною реальністю, які виникають не як потреба, а як наслідок. Якщо до ХХ сторіччя вони розгортались в межах однієї, двох, трьох країн, то на разі вони почали приймати ознаки міжнародного характеру. На жаль, як свідчить історія, точно спрогнозувати економічні катаклізми і тим більше попередити їх неможливо. З моменту першого світового економічного колапсу 1857 року в Америці та Євразії вони нагадували про себе близько 20-ти разів. Початок наступної серйозної економічної кризи фахівці прогнозували на 2007-2008 роки. Це виявилось насправді так. Заходи з короткострокового стимулювання економічного зростання у вигляді стабілізаційних програм, що були вжиті урядами країн, свідчать, на перший погляд, про доцільність обраної стратегії дій з огляду на пожвавлення світової економіки. Але, як бачимо, наслідки такої політики в довгостроковій перспективі непередбачувані з огляду на нарощування урядами країн як бюджетних дефіцитів, так і боргу сектору державного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику оцінки кризових явищ у світовому розвитку та вплив її на українську економіку досліджують у своїх працях такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як О. Барановський, М. Монтес., В. Попов, С. Гуриєв, В. Геєць, Б. Кваснюк, С. Кораблін та інші. При досить різних поглядах на кризові явища залишається нерозглянутим питання, щодо особливостей систематизації заходів подолання кризи в Україні.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд та узагальнення світового досвіду з упровадження стабілізаційних програм в умовах кризи та визначити можливість їх упровадження в Україні.

Виклад основного матеріалу. Криза 1825 років часто розглядається як перша в історії міжнародна фінансова криза. Боротьба за незалежність країн Латинської Америки на початку 1820 років привела до масивного припливу капіталу з Великобританії для фінансування розробки золотих і срібних копалень та державного боргу нових незалежних республік, що в подальшому призвело до експортного буму. Ці заморські події разом з бурхливим зростанням високотехнологічних компаній індустріальної революції і збільшенням грошової маси післявоєнного періоду привели до спекулятивного ажіотажу на Лондонській фондовій біржі. Зростаючий торговельний дисбаланс і вичерпання золотих резервів Банку Англії змусили Банк збільшити

облікову ставку влітку 1825 року. Крах фондового ринку в жовтні спровокував грудневу банківську паніку, яка незабаром поширилася на континент. Банк Англії, понад усе стурбований власними золотими резервами, не зробив жодних дій, щодо урегулювання такої ситуації, результатом чого з'явилися масові банкрутства і подальша економічна рецесія. Криза поширилася на Латинську Америку, оскільки заморські кредити не були пролонговані, а скорочення інвестицій і експорту зменшило доходи бюджетів і викликало дефолти по державних боргах у всьому регіоні. Країнам Латинської Америки знадобилося більше трьох десятиліть, аби реструктуризувати свої борги і відновити приплив іноземного капіталу.

Криза 1836-1838 рр. була переважно англо-американською справою. У 1836 році Банк Англії почав піднімати облікову ставку у відповідь на скорочення міжнародних золотих резервів, викликане неврожаєм кукурудзи і відпливу капіталу в США, де був бум на ринку бавовняних плантацій. Подальший крах фондового ринку в грудні 1836 року поширився на Париж у наслідок чого наслідки для США були важкими. Зменшення кредитування бавовняного бізнесу в Новому Орлеані вилилося в банківську паніку, яка через кореспондентські стосунки поширилася на Нью-Йорк. Широкомасштабна паніка привела до збою національної платіжно-розрахункової системи, який продовжувався майже рік. Ця криза поширювалася через канали ринку капіталу і платіжного механізму.

Першою світовою економічною кризою вважають кризу 1857-1858 рр., яка завдала удару народному господарству і суспільному життю одночасно в таких країнах як: США, Німеччина, Англія і Франція. Криза почалася в США, а причиною послужили масові банкрутства залізничних компаній і обвал ринку акцій, внаслідок спекуляцій з акціями залізничних компаній і ділянками, що роздавались державою в період буму. Оскільки в Англії об'єктами спекуляцій були залізниці і зерно, що стосується континентальних країн, то негативного впливу зазнали ті ж залізниці і акції підприємств важкої промисловості. Розширення грошової маси, потрібної для розгортання прискорення спекуляцій, забезпечувались у США – припливом золота і зростанням міжбанківських операцій, в Англії – злиттям банків і міжбанківськими операціями, в континентальних країнах – операціями банку “Креді мобільє” і новими німецькими банками. Колапс на фондовому ринку спровокував кризу американської банківської системи. У тому ж році криза перекинулася на Англію, а потім на всю Європу. Хвиля біржових хвилювань прокотилася навіть по Латинській Америці. В період кризи виробництво чавуну в США скоротилося на 20%, вжиток бавовни на 27%. У Великобританії більш всього постраждало суднобудування, де обсяг виробництва впав на 26%. У Германії на 25% скоротився вжиток чавуну; у Франції - на 13% виплавка чавуну і на стільки ж вжиток бавовни; у Росії виплавка чавуну впала на 17%, випуск бавовняних тканин - на 14%, що свідчить про негативну тенденцію в економіці спаду виробництва.

Чергова світова економічна криза почалася в 1873 році з Австрії і Німеччини. Передумовою для кризи був кредитний бум в Латинській Америці, що розпочався з Англії, а також спекулятивний підйом на ринку нерухомості в Германії і Австрії. Австро-германський підйом закінчився в травні крахом фондового ринку у Відні, фондові ринки в Цюриху і Амстердамі постраждали також. При цьому в США банківська паніка почалася після сильного падіння акцій на Нью-Йоркській фондовій біржі і банкрутства головного фінансиста і президента Об'єднаної Тихоокеанської залізниці Джея Кука. З Німеччини до Америки криза перекинулася через відмови німецьких банків пролонгувати кредити. Оскільки американська і європейська економіка впали у фазу рецесії (спад виробництва), експорт країн Латинської Америки

різко скоротився, що привело до падіння доходів державних бюджетів. Це була найтриваліша в історії капіталізму криза: вона завершилася в 1878 році.

Кризи в США і Австралії в 1893 році були пов'язані з кризою Барінга і загальною тенденцією до спаду на світових товарних ринках. Зазвичай паніку в США в 1893 році пов'язують з прийняттям Срібного Пакту Шерману, який вирішував вільне ціноутворення на ринку срібла. Інвестори, чекаючи, що після прийняття цього пакту США відійде від золотого стандарту, після чого стали виводити капітал з країни. Скорочення грошової пропозиції і колапс фондового ринку викликала банківська криза. Австралійській кризі передував бум на ринку нерухомості, який фінансувався в основному за рахунок внутрішніх кредитів. Безпосередньою причиною паніки стали падаючі ціни на експортні товари і закриття трьох крупних банків при цьому криза була також посилена вилученням британських депозитів.

Криза 1907 років має багато ознак попередніх економічних криз, але за міжнародним масштабом вона, ймовірно, мала найбільш згубний характер за всю епоху золотого стандарту. Цією кризою було уражено 9 країн. Вона була спровокована Банком Англії, який в 1906 році підняв облікову ставку з 3.5% до 6% для поповнення своїх золотих резервів. Ця подія викликала відтік капіталів із США. Крах фондового ринку в Нью-Йорку стався на початку 1907 року, ділова активність пішла на спад. У жовтні криза ліквідності трастових компаній поширилася на комерційні банки. Різке скорочення об'єму грошової маси привело до підривання національної платіжно-розрахункової системи і затяжної економічної рецесії. Із США і Англії криза поширилася на Францію, Італію і ряд інших держав.

У 1914 році – Міжнародна фінансова криза, що виникла внаслідок тотального розпродажу паперів іноземних емітентів урядами США, Великобританії, Франції і Німеччини для фінансування військових дій. Ця криза, на відміну від інших, не поширювалася з центру на периферію, а почалася практично одночасно в декількох країнах після того, як воюючі сторони стали ліквідувати іноземні активи. Це привело до краху на всіх ринках, як товарних, так і грошових. Банківська паніка в США, Великобританії і деяких інших країнах була пом'якшена своєчасними інтервенціями центральних банків.

Наступна світова економічна криза, пов'язана з післявоєнною дефляцією та рецесією, що характеризувалися спадом виробництва сталася 1920-1922 роках. Явище було пов'язане з банківськими і валютними кризами в Данії, Італії, Фінляндії, Голландії, Норвегії, США і Великобританії.

1929-1933 роки - час Великої депресії, що почався 24 жовтня 1929 року (Чорний Четвер) на Нью-Йоркській фондовій біржі сталося різке зниження акцій, що ознаменувало початок найбільшої в історії світової економічної кризи. Вартість коштовних паперів впала на 60-70%, різко знизилася ділова активність, був скасований золотий стандарт для основних світових валют. Незадовго до початку Депресії в 1926-1928 рр. економіка перебувала на підйомі, зокрема національних доход зріс з 32 млрд дол. у 1913 році до 89,7 млрд. дол. у 1927 році або на 2,8 разів. Дефолт почався наприкінці жовтня: гравці раптом поспіхом почали продавати цінні папери, в результаті чого відбулося жахливе знецінювання активів. Найміцніші акції таких компаній: Американської компанії телефонів і телеграфу, Загальної електричної компанії і Загальної компанії двигунів - втратили протягом тижня до двохсот пунктів. До кінця місяця утримувачів акцій втратило понад 15 млрд. доларів. До кінця 1929 року падіння курсів коштовних паперів досягло фантастичної суми в 40 млрд. доларів. Закривалися фірми і заводи, лопалися банки, мільйони безробітних знаходились в постійному пошуку роботи. Криза тривала до 1933 року, а його наслідки відчувалися до кінця 30-х років. Промислове виробництво під час цієї кризи скоротилося в США на

46%, у Великобританії на 24%, в Німеччині на 41%, у Франції на 32%. Курси акцій промислових компаній впали в США на 87%, у Великобританії на 48%, в Німеччині на 64%, у Франції на 60%. Колосальних розмірів досягло безробіття. За офіційними даними, в 1933 році в 32 розвинених країнах налічувалося 30 млн. безробітних, у тому числі в США 14 млн. [4].

Перша післявоєнна світова економічна криза почалася в кінці 1957 року і тривала до середини 1958 років. Вона охопила США, Великобританію, Канаду, Бельгію, Нідерланди і деякі інші капіталістичні країни. Виробництво промислової продукції у зазначених країнах знизилося на 4%. Кількість безробітних досягла майже 10 млн. чоловік.

Економічна криза, що почалася в США в кінці 1973 року по широті обхвату країн, тривалості, глибині і руйнівній силі значно перевищила світову економічну кризу 1957-1958 років і по ряду характеристик наблизилася до кризи 1929-1933 років. Показники наведені в Табл 1.

Таблиця 1

Показники негативного впливу кризових явищ в роки кризи 1973 року

	США	Японія	ФРН	Великобританія	Франція	Італія
промислове виробництво	-13%	-20%	-22%	-10%	-13%	-14%
курси акцій	-33%	-17%	-10%	-56%	-33%	-28%
число банкрутств	6%	42%	40%	47%	27%	24%
Число безробітних	15 млн.чоловік					

У 1973 році сталася також перша енергетична криза, яка почалася з подачі країн - членів ОПЕК, що понизила об'єми видобутку нафти. Таким чином добувачі чорного золота намагалися підняти вартість нафти на світовому ринку. 16 жовтня 1973 року ціна барреля нафти піднялася на 67% - з 3 дол. до 5 дол. У 1974 році вартість нафти досягла 12 дол.

19 жовтня 1987 року американський фондовий індекс Dow Jones Industrial впав на 22,6%. Услід за американським ринком обвалу зазнали ринки Австралії, Канади, Гонконгу. Причина кризи: відтік інвесторів з ринків після сильного зниження капіталізації декількох крупних компаній.

У 1994 - 1995 роках сталася Мексиканська криза. Перший прояв кризи - відтік капіталу з Мексики у результаті чого іноземці стали побоюватися економічної кризи в країні. У 1995 році з країни було відведено 10 млрд.дол. Почалася криза банківської системи. Так як економічна катастрофа напряду зачіпала інтереси США, пакет фінансової підтримки був сформований доволі швидко. Спочатку Мексиці виділили 18 млрд. дол., з яких уряд США обіцяв \$9 млрд, американські банки 3 млрд. дол., інші країни і організації - 6 млрд. На кінець року сума підтримки збільшилась до \$52 млрд. дол., у тому числі МВФ надав Мексиці кредит в розмірі семи її квот у Фонді, що втричі перевищило допустимий обсяг. Ці заходи допомогли Мексиці доволі швидко подолати кризу. Вже у 1996 р. темп приросту ВВП становив 5,2%, в 1997 р. – 6,8%.

У 1997-1998 роках – нові індустриальні країни Південно-Східної Азії потрапили в епіцентр безпрецедентної фінансової кризи. Її причиною стало поєднання двох факторів: з одного боку, проведена урядами цих країн лібералізація руху капіталу, з другого – посилення загальносвітових тенденцій на фінансових ринках і висока взаємозалежність національних економік на світовому рівні, що завжди несе небезпеку регіональної чи глобальної фінансової нестабільності. Криза на азійських фінансових ринках, що почалась девальвацією тайландського бата стосовно долара США більш ніж

на 20%, що спровокувало хвилю знецінення валют сусідніх держав, а саме: Таїланд – 39,5%, Індонезія – 33,2%, Малайзії – 26,8%, Філіпіни – 24,3%, Сінгапур – 9,5%, Південна Корея – 8%. Криза вразила найбільш розвинені і інтегровані в міжнародні фінансову систему (зниження ВВП): Корея – 6,7%, Індонезія – 13,0%, Таїланд – 10,2%. За потрясіннями на валютному ринку сталися величезні розпродажі на фондових ринках азіатських країн. За підрахунками економістів, азіатська криза понизила світовий ВВП на 2 трлн.дол.[5].

Потрібно зазначити, що уряди цих країн швидко відреагували на кризу 1990-х років і розпочали трансформаційні перетворення, які охопили не лише суто фінансовий сектор, а й корпоративний сегмент економіки. Оздоровчим фактором також можна розглядати надані додаткові кошти, зокрема МВФ надав 117,7 млрд.дол. Подібний досвід антикризових заходів для країн Південно-Східної Азії виявився незамінним під час кризи 2007 – 2008 років, що підтверджують статистичні дані. Так, коли у II кварталі 2009 року з'явилися перші ознаки припинення економічного спаду у світовому масштабі, країни Південно-Східної Азії продемонстрували не лише ознаки економічної стабілізації, а й значне зростання. ВВП цих країн протягом II кварталу виріс у середньорічному обчисленні більш ніж на 10 %, тоді як ВВП США знизився майже на 1 % [2].

У 1998 році – Російська криза. Одна з найважчих економічних криз в історії Росії. Причини дефолта: величезний державний борг Росії – наслідок м'яких бюджетних обмежень, низькі світові ціни на сировину (Росія – крупний постачальник нафти і газу на світовий ринок) і піраміда державних короткострокових облігацій, по яких уряд РФ не зміг розплатитися в термін. Курс рубля по відношенню до долара в серпні 1998 року – січні 1999 року впав в 3 рази - з 6 крб. за долар до 21 крб. за долар. Дана криза за ознаками проблеми виникнення трактується як банківська криза і є найбільш масштабною на фінансовому ринку Росії, оскільки кожний п'ятий російський комерційний банк збанкрутував. Активізувались процеси визнання кредитних організацій банкрутами. [3].

Підводячи підсумки аналізу економічних криз у хронологічному порядку, вважаємо за доцільне розбити їх на блоки і в порядку ступеня важливості: Друга світова війна, Перша світова війна і Велика депресія, кризи початку 1920-х рр. і кризи в Латинській Америці у другій половині ХХ ст. Зокрема Друга світова війна призвела до кризи 22 з 35 країн з середнім падінням споживання на 35%; Перша світова війна – до кризи 19 країн зі спадом споживання на 24%; Велика депресія – до кризи 18 країн з падінням споживання на 19%.

Світова фінансова криза 2007 – 2008 років, як і будь-яка інша, проходила кілька хвиль у своєму розвитку. Дві попередні ми пережили досить упевнено, хоча й не без помилок.

Перша хвиля поширилась у 2007 році, коли на світових фондових ринках відбулося перше падіння фондових індексів провідних банків та фінансових компаній. За таких обставин спекулятивний капітал, що шукає стабільні ринки з найвищими прибутками, перейшов із ринків розвинених країн до країн з економіками, що розвиваються, які продовжували демонструвати високі темпи зростання та прибутковості. За оцінками фінансових експертів, співвідношення ризику та прибутковості в таких країнах було досить привабливе. Як наслідок, у 2007 році фондові ринки таких країн продемонстрували зростання. Китай і Україна стали лідерами такого зростання [6].

Друга хвиля стартувала на початку 2008 року, коли падіння фондових ринків світу, що тривало, зумовило переорієнтацію фінансових потоків з одних активів в інші, зокрема сировинні та енергетичні. Ці активи стали більш привабливими, що одразу

стимулювало істотне зростання цін на сировинні ресурси. За підсумками січня – липня, ціна на метал у середньому за вісьмома регіонами світу зросла майже на 81%, вартість нафти марки Brent – на 32%. До моменту, коли з’явилися перші позитивні прогнози щодо світового валового збору зернових у 2008/2009 маркетинговому році, за 2007/2008 маркетинговий рік ціни на пшеницю (США, FOB) зросли в середньому на 79%.

Узагальнення досвіду різних країн дозволяє дійти висновків про спрямованість дій урядів та центральних банків на стимулювання сукупного попиту як на найбільш динамічний компонент макроекономічної рівноваги, впливаючи на який, можна відносно швидко повернути економіку до стану рівноваги, принаймні в короткостроковій перспективі. Можна визначити також два головні напрями стабілізаційних програм: забезпечення відновлення довіри до фінансових інститутів та повернення до стійкого економічного зростання.

Скористаємося даними отриманими з вище дослідженої згрупованої в таблицю інформацією. Оптимізацію антикризових заходів, що мають бути проведені в Україні подано в Табл.3 за рівнем та органами застосування.

Таблиця 2

Антикризові заходи за координаторами та рівнями застосування

<i>Рівень</i>	<i>Уряд (ВРУ)</i>	<i>НБУ</i>
<i>Економіка</i>	– державне регулювання на основі законів, нормативів, стандартів;	– стабілізація гривні; – зниження облікової ставки;
<i>Бюджет</i>	– реструктуризація зовнішнього боргу приватного сектору;	– оптимізація державного бюджету;
<i>Реальний сектор</i>	– розвиток інфраструктури підтримки галузей; – підтримка розвитку реального сектору економіки;	– відновлення системи кредитування економіки.
<i>Фінансовий ринок</i>	– поліпшення інвестиційного клімату;	– відновлення довіри до фінансових інституцій;
<i>Банківський сектор</i>	– ліквідація прямих відносин між НБУ і державою;	– зниження ставки рефінансування комерційних банків;
<i>Небанківські фінансові установи</i>	– капіталізація та підвищення вимог щодо забезпечення фінансової стійкості. – унормування діяльності окремих небанківських установ.	-відміна мораторію на зняття депозитів фінансово-кредитними установами з метою забезпечення виконання обов’язків перед клієнтами.

Як бачимо з таблиці здійснення антикризової політики має проходити скоординовано та на всіх рівнях економіки України. За для збільшення ефективності НБУ та уряд мають проводити ці заходи відокремлено один від одного. Також, антикризові заходи мають застосовуватись на всіх рівнях економіки.

Висновки. Отже, Як бачимо з переліку антикризових заходів вищенаведеної таблиці, вихід з фінансової кризи можливий лише за координації уряду та НБУ щодо впровадження вищеназаних заходів. Основними, на нашу думку, ключовими кроками для покращення ситуації наступні:

1) Потрібно провести заходи по оздоровленню банківського сектору, що передбачає проведення заходів пов’язаних з рефінансуванням, рекапіталізацією та інвентаризацією банків. Державне управління проблемними банками дозволить уникнути недобросовісного функціонування банківських установ.

2) НБУ потрібно забезпечити поступове зниження облікової ставки задля відновлення кредитування реального сектору економіки. Також в системі антикризових заходів має бути присутнє використання цільових кредитів. Відновлення довіри до фінансових інституцій разом з ліквідацією прямих відносин між НБУ і державою повернуть довіру населення до банківської системи України.

3) Обов'язково мають бути проведені ряд заходів по зміцненню національної валюти. Для цього НБУ повинен підтримувати певний обсяг офіційних валютних резервів і нанести заборону на ведення банківських операцій в іноземних валютах, за винятком зовнішньоекономічних операцій. В перспективі підтримання стабільності обмінного курсу гривні призведе до зміцнення довіри іноземних інвесторів і зниження припливу короткострокового спекулятивного капіталу.

4) З боку уряду має бути проведена політика зниження податків для малого та середнього бізнесу, як показує досвід економічно розвинених країн саме це в умовах кризи є найбільш дієвим заходом протидії безробіттю і підвищення платоспроможного попиту підприємств. В результаті реалізації цих заходів буде досягнуто збільшення сукупного попиту. Проведення вище перелічених кроків в подоланні фінансової кризи сформує привабливий інвестиційний імідж України. Паралельно має вестись політика налагодження державного регулювання економіки і ринкових важелів її стимулювання.

Література

1. Гуриев С., Цывинский О. Ratio economica: Анатомия кризисов. [Електронний ресурс]/ С.Гуриев, О. Цывинский // Ведомости. – 24.06.2008, №114. – www.vedomosti.ru/newspaper/print.shtml?2008/06/24/1522916/26/2008.

2. Монтес М.Ф. Попов В.В. «Азиатский вирус» или «голландская болезнь?» [Текст]/ М.Ф. Монтес, В.В.Попов// . – М.: Дело. – 1999. – 136с.

3. Алексащенко С.В. Битва за рубль [Текст]/С.В.Алексащенко.-М.: Alma Mater, 1999.-239с.

4. Чернявский А.Д. Антикризисное управление: Учеб. Пособие. [Текст]/ А.Д. Чернявский – К.: МАУП, 2000. – с.31

5. Барановський, О.І. Сутність і різновиди фінансових криз [Текст] // Фінанси України. – 2009. – №8. – С. 19-32.

6. Шелудько, Н.М., Шкляр, А.І. Фінансова криза на ринках, що розвиваються: теоретичні й емпіричні аспекти аналізу [Текст] // Фінанси України. – 2009. – №2.- С. 3-21.

7. Кризові явища у світовій економіці та антикризова політика України [Текст] / О. І. Барановський, В. М. Геєць, Б. Є. Кваснюк, С.О. Кораблін; Ред. В. М. Геєць. – К. : Ін-т економічного прогнозування НАН України, 2002. – 76 с.

Summary. The article examines and summarizes the world experience with the introduction of stabilization programs in the crisis. Determine the possibility of their implementation in Ukraine. The mechanism of introduction of anti-crisis measures at the level of the main subjects of economic relations - Parliament and the NBU. Stabilization policy distributed by level of importance: the economy, budget, real sector, financial market, banking sector, nonbank financial institutions. These recommendations on accelerating Ukraine's exit from the financial crisis.

Keywords: financial crisis stabilization program, international experience, anti-crisis measures.